

FRANJEVAČKI LJETOPISE U BOSNI I HERCEGOVINI

Andrija ZIRDRUM, Plehan

Zadnjih tristo godina u franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj razvijala se posebna književna vrsta, koja nosi skupno ime ljetopisi, premda su djela međusobno različita po pristupu, opsegu i kvaliteti. To su zapisi pretežno povjesničkog značenja, koji donose kratke opise zbivanja najčešće kronološkim redom. Budući da su autori franjevci, oni istražuju i bilježe prošlost i djelatnost svoje zajednice i suvremena zbivanja. Franjevački ljetopisi u BiH pisani su hrvatskim jezikom, bosančicom ili latinicom, latinskim ili talijanskim jezikom, a u nekim od njih pomiješana su sva tri spomenuta jezika. pisci uglavnom nisu imali namjere da se njihovo djelo čita i izvan franjevačke zajednice pa su, uz poznavanje jezika, predmijevali poznavanje propisa franjevačkog života, poznavanje opsega i djelatnosti Provincije, te probleme s kojima se ona susretala izvana i iznutra. Zato suvremeni čitatelji nailaze na teškoće i nejasnoće. I pored toga, franjevački ljetopisi BiH sve više pobuđuju zanimanja povjesničara, književnika, jezikoslovaca i drugih kulturnih radnika, te je pohvalno što Biblioteka kulturno nasljeđe tiska kritička izdanja važnijih ljetopisa u pripremi i obradi Ignacija Gavrana.

Ovdje će kratko biti istaknuto ozračje u kome su nastajali franjevački ljetopisi. pisci i sadržaji starijih ljetopisa te njihovi izvori, povjesnička i književna vrijednost. Treba pripomenuti da je ovdje govor samo o ljetopisima koji su nastajali na tlu Bosne i Hercegovine, a izostavljeni su ljetopisi Bosne Srebrene iz susjednih krajeva koje je Provincija istodobno obuhvaćala¹.

1. PRIPOMENE U VEZI S PROBLEMATIKOM FRANJEVAČKIH LJETOPISE

Franjevci u BiH djeluju od konca 13. stoljeća i njihova djelatnost stalno biva uvjetovana političkim, društvenim, gospodarskim, kulturnim i vjerskim prilikama u našim

---

1 Usp. S. ZLATOVIĆ, „Kronika o Pavla Silobradovića o četovanju u Primorju (1662–1686)”, *Starine* XXI/1889, 86–115; J. BOSENDORFER, „Diarium sive prothocollum venerabilis conventus s. Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1683 usque ad annum 1851”, *Starine* XXXV/1916, 1–198; J. BOSENDORFER, „Prikaz povijesti franjevaca na slavenskom Jugu, njihova školstva, života i rada fra Ivana Stražemanca, prvog slavonskog topohistoriografa”, *Dobri Pastir*, XV–XVI/1966, Sarajevo 1966, 408–412; Arhiv franjevačkog samostana (AFS) Šibenik, B. RADNIĆ, *Liber archivalis...*, 1742. (rukopis); AFS Makarska, N. GOJAK, *Ljetopis 1680–1773*, (rukopis).

krajevima. Ti vanjski čimbenici ostavljali su tragove u franjevačkom životu te se opći propisi Reda nisu mogli uvijek dosljedno opsluživati.

Prve grupe franjevacu došle su iz primorskih gradova s namjerom da se suprotstavljaju širenju bogumilstva u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Kasnije su im dolazili u pomoć franjevci iz drugih evropskih država, posebice iz Italije, što je činilo dosta raznolik sastav zajednice. Na zahtjev bana Stjepana II. Kotromanića, osnovana je Bosanska vikarija, tj. manja upravna jedinica od provincije, kojoj je poglavara imenovao generalni ministar Franjevačkog reda. Budući da im posao nije bio lagan, ni uvjeti za život i rad osigurani, i budući da su franjevci po svojoj uredbi putujući propovjednici, ubrzo su oni prelazili granice srednjovjekovne Bosne i djelovali u susjednim krajevima i državama tako da je Bosanska vikarija već u 15. stoljeću obuhvaćala golemo prostranstvo od Jadranskog mora do Karpata i Crnog mora, a njezino središte bila je BiH².

Međutim, prodori turske vojske koncem 14. i tijekom 15. stoljeća unijeli su nesigurnost u cijelu južnu Evropu. Poslije uništenja srednjovjekovne bosanske države, susjedni vladari bojali su se da franjevci svojom djelatnošću ne bi izazivali neželjene prodore turske vojske pa su se od Bosanske vikarije ubrzo odijelile mađarska, dubrovačka i dalmatinska vikarija. Sama Bosanska vikarija nalazila se dijelom pod turskom vlašću, a dijelom pod hrvatsko-ugarskim kraljevima. Franjevci pod turskom vlašću izrazili su svoju lojalnost novom gospodaru pa su od sultana Mehmeda II. dobili dvije ahd-name: srebreničku i milodrašku, u kojima im je dopuštena sloboda djelovanja „dokle god ovi budu pokorni mojoj zapovijedi i mojoj službi”.³ Otada i pored pravnog jedinstva Bosanske vikarije, kustodija pod turskom vlašću djeluje samostalno i u njoj rade samo domaći franjevci, jer turska vlast nije dopuštala da na njezinu teritoriju borave franjevci iz drugih kršćanskih država. Do formalne podjele došlo je 1514. god. kad je Bosanska vikarija podijeljena na dva dijela: Bosnu Hrvatsku i Bosnu Srebrenu. Naziv Bosna Srebrena dobila je po srebreničkom franjevačkom samostanu koji je u to doba bio ugledan i vodeći za franjevce pod turskom vlašću⁴. U vrijeme podjele Franjevačkog reda 1517. god., sve vikarije podignute su u čast provincija, pa je tako i Bosna Srebrena postala provincijom⁵.

Na temelju spomenutih ahd-nama, franjevci su bili građani Turskog Carstva pa su se slobodno kretali u krajevima koje su Turci već osvojili, a i po krajevima koje su Turci osvajali⁶. Kako se širila turska vlast na Balkanskom poluotoku i u južnoj Europi, tako se širila i franjevačka provincija Bosna Srebrena. Franjevci su preuzimali dušobrižničku djelatnost među katolicima, nastanjivali napuštene samostane drugih provin-

---

2 Usp. J. JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, I, Sarajevo 1912; D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, Rim 1968; F. LASTRIĆ, *Pregled starina Bosanske provincije*, Sarajevo 1977.

3 F. LASTRIĆ, *N. dj.*, 162; Usp. V. BOŠKOV, „Pitanje autentičnosti fojničke Ahd-name Mehmeda II iz 1463. godine”, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, XXVIII–XXX/1977–79, 87–103; D. MANDIĆ, *Autentičnost Ahd-name Mehmeda II. b.h. franjevcima*, Rim 1971.

4 Usp. D. KOVAČEVIĆ-KOJIĆ, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978; D. BASLER, „Srednjovjekovne crkve u Srebrenici”, *Dobri Pastir*, XVII–XVIII/1968, 236–242.

5 Usp. K. ESSER, *Pregled povijesti Franjevačkog reda*, Sarajevo 1972.

6 Usp. B. UNYI, *Sokácak-Bunyevacak es a bosnyak ferencesek tortenete*, Budapest 1947.

cija i drugih redovnika ili su sami podizali nove nastambe; Tada je nastala poznata poslovice: Kuda Turčin s ćordom (mačem), onud fratar s torbom!⁷

Već u drugoj polovici 16. stoljeća, Bosna Srebrena djeluje u BiH, većem dijelu Dalmacije, Slavoniji, Srijemu, okolici Beograda i Smedereva, Banatu, Bačkoj i južnoj Mađarskoj, sve do Budima. Njezina šira i intenzivnija djelatnost osjeća se početkom 17. stoljeća, kad se Provincija proširuje i na jedan dio Bugarske i Rumunjske. Za ilustraciju, navest ću samostane Bosne Srebrene iz popisa 1623. god.: Zaoštrog, Živogošće, Makarska, Imotski, Visovac, Rama, Kreševo, Fojnica, Visoko, Sutjeska, Olovo, Srebrenica, Donja Tuzla, Gradovrh kod Tuzle, Modriča, Velika kod Požege i Našice. U to vrijeme, bilo je blizu četiristo franjevac, a služili su oko tristo tisuća katolika⁸.

I pored toga što su franjevci živjeli i djelovali u sličnim društveno-političkim i gospodarskim prilikama, pojedini krajevi imali su svojih posebnosti. Zato se već u 17. stoljeću opaža regionalna podvojenost, što će uprava Franjevačkog reda uporno suzbijati⁹.

Međutim, poslije karlovačkog mira (1699) izmijenila se politička karta južne Evrope pa se provincija Bosne Srebrena našla u tri različite, međusobno neprijateljske države. Dok je BiH i dalje ostala pod turskom vlašću, velik dio Dalmacije uzela je Mletačka Republika, a svi krajevi sjeverno od Save pripali su Habsburškoj Monarhiji. Od deset samostana prije bečkog rata u BiH, poslije rata ostala su samo tri, a ostalih sedam uništeno je i iseljeno. Da se i pored izmijenjenih političkih prilika sačuva sloga i ravnopravnost u Provinciji, provincijski kapitul u Sinju 1711. god. utvrdio je sastav osoblja u upravi Provincije tako da su sva tri dijela bila jednako zastupljena¹⁰. Ipak, nove političke i društvene prilike ubrzo su iz temelja izmijenile sliku provincije Bosne Srebrene. To se lijepo vidi iz popisa samostana i rezidencija 1729. god. Samostani su bili; Budim, Baja, Arad, Bač, Petrovaradin, Ilok, Šarengrad, Osijek, Našice, Velika, Požega, Brod, Đakovo, Sutjeska, Fojnica, Kreševo, Šibenik, Visovac, Sinj, Makarska, Živogošće, Zaoštrog, Knin, Karin i Omiš; rezidencije su bile: Cernik, Vukovar, Čuntić, Beograd, Temišvar, Sombor, Radna, Mohač, Tolna, Feldvar, Pač i Split¹¹.

Političke i zdravstvene prilike otežavale su međuregionalni promet i suradnju pa su se 1735. god. odijelili franjevci pod mletačkom vlašću u samostalnu Provinciju Presvetog Otkupitelja, a 1757. god. odijelio se cijeli prekosavski dio u Provinciji sv. Ivana Kapistrana. U to vrijeme, BiH – zbog samo tri samostana i nekoliko rezidencija – bila je svedena u niži rang, na kustodiju. To je ponižavajuće djelovalo na franjevce pod turskom vlašću pa su se potrudili i ubrzo povratili svoj stari naslov i ranije povlastice¹².

---

7 Usp. E. PAVICH, *Ramus viridantis olivae...*, Budaë, 1766, 42.

8 Usp. A. ZIRDUM, „Provincija Bosna Srebrena u vrijeme Matije Divkovića (1563–1631)”, *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Sarajevo 1982, 285–296.

9 Usp. AFS Kraljeva Sutjeska, A. ŠIPRAČIĆ, *Tabula od ministara...*, 11–17.

10 Usp. A. ZIRDUM, *Filip Lastrić-Oćevac 1700–1783*, Zagreb 1982, 18.

11 AFS Split-Dobri, K–37, 58.

12 AFS Kraljeva Sutjeska, F. LASTRIĆ *Commentariolum...*, 86–92; B. BENIĆ, *Ljetopis sutješkog samostana*, Sarajevo 1979, 84–94.

U drugoj polovici 19. stoljeća i kasnije, u Bosni Srebrenoj se grade novi samostani u Livnu, Gučoj Gori kod Travnika, Rami kod Prozora, Tolisi kod Orašja, Plehanu kod Dervente, Jajcu, Petrićevcu kod Banja Luke, Sarajevu, Visokom, Beogradu i Đakovici, a nedavno su oživljeni stari samostani u Tuzli i Dubravama kod Brčkog. Oni, uz Fojnicu, Sutjesku i Kreševo, sačinjavaju sadašnju franjevačku provinciju Bosnu Srebrenu.

Sredinom 19. stoljeća, uz pomoć Ali-paše Rizvanbegovića i biskupa Rafe Barišića, od Bosne Srebrene odijelili su se franjevci u Hercegovini u samostalnu kustodiju. Sagrađeni su samostani na Širokom Brijegu kod Lištice, Humcu kod Ljubuškog i Mostaru, te je Hercegovačka kustodija 1892. postala samostalnom provincijom¹³.

Uz prostranstvo koje je tijekom stoljeća obuhvaćala provincija Bosna Srebrena, treba spomenuti i neke druge čimbenike važne za razumijevanje franjevačkih ljetopisa.

Vrhovnu vlast u provinciji čini provincijski kapitul, tj. sabor, koji se sastaje svake treće godine, a upravno tijelo je definatorij na čelu s provincijalom. Definatorij se sastaje po potrebi, bdije nad životom i radom franjevaca, provodi odredbe kapitula i vrši personalne izmjene. Putem pisma-okružnice provincijal ili vizitator, izaslanik uprave Franjevačkog reda, saopćavaju franjevcima rezultate kapitulskih zasjedanja, odredbe novog definatorija i drugo što je važno, za život i djelatnost. Okružnica je upućivana samostanima, a gvardijani su se brinuli da se ona prepíše i s njezinim sadržajem upoznaju župe i franjevci na cijelom samostanskom području.

Svoju vlast uprava provincije temelji na crkvenom pravu, franjevačkom zakonodavstvu i povlasticama koje je tijekom vremena stekla Bosna Srebrena. Te su se povlastice ticale dušobrižništva, administracije i gospodarstva. Prema uredbama Franjevačkog reda, franjevci nisu mogli biti pravni posjednici materijalnih dobara, niti se služiti novcem. Međutim, članovi Bosne Srebrene uživali su povlastice da mogu stjecati i posjedovati nepokretna i pokretna dobra i služiti se novcem, naravno, uz određene uvjete i ograničenja¹⁴.

Uprava provincije razmještala je osoblje po svom nahođenju u cijeloj provinciji, a uprava samostana imala je neki vid samostalnosti, posebice gospodarske naravi. Iz takve kombinacije lokalne autonomije i centralizma stvarao se u Bosni Srebrenoj često partikularistički mentalitet, poznat pod imenom distriktizam. Pojedini franjevci vodili su brigu pretežno o svom samostanu, nisu se dali premještati, što nije uvijek izgrađujuće djelovalo. Ali ta pojava imala je i svojih pozitivnih strana, u većoj zauzetosti pojedinaca za svoj rodni kraj, u kulturnoj i prosvjetnoj djelatnosti, u obogaćivanju samostanskih knjižnica, arhiva i slično.

Samostani bosanskih franjevaca u turskom zakonodavstvu tretirani su kao povlaštene ustanove, a njihovi poglavari-gvardijani kao politički predstavnici bosanskih katolika¹⁵.

---

13 Usp. A. NIKIĆ, „Franjevačka provincija Uznesenja Marijina Mostar”, *Franjo među Hrvatima*, Zagreb 1976, 159–164.

14 Usp. F. LASTRIĆ, *Pregled starina*, 91–92.

15 Usp. A. ZIRDUM, *N. dj.*, 27, bilj. 62.

Takav zakonski položaj unutar Turskog Carstva uvjetovao je posebnosti vanjskog uređenja provincije Bosne Srebrene. Nosioći prava i obveza prema društvu nisu bili ni biskupi ni provincijali, nego gvardijani i samostani. Oni su odgovarali pred turskim vlastima, plaćali poreze i druge namete.

Ljetopisi franjevca BiH donose mnogo zgoda i nezgoda u vezi s porezima i drugim izdacima. Redovito se bilježi davanje džulusa, toga najčešćeg i najtežeg poreza na samostane, koji se plaćao pri nastupu novog vezira za slobodno vršenje vjerskog kulta. Visina džulusa bila je određena, a raspoređivala bi se na tri bosanska samostana prema njihovoj gospodarskoj moći. Džuluš se morao davati svake godine i svakom veziru kad bi on tek došao, a veziri su se često mijenjali. Ti su izdaci bili veliki i nisu se mogli lako planirati. Uz davanje džulusa veziru, davao se džulus i sarajevskom muli, a određene stvari i kadiji na čijem se području nalazio samostan. U vrijeme Božića i Uskrsa, samostani su nosili darove obiteljima muslimanskih prvaka koji su ih svojevremeno zagovarali ili branili.

Uz poreze i običaje, veliki izdatak za franjevce bio je popravljavanje crkava i samostana. Svaki popravak stajao je mnogo novca u vidu taksa, teftiša, čašćenja ili globljenja. Zgrade su bile građene od trošna materijala pa ih je trebalo češće popravljati, posebice krovne konstrukcije. Ljetopisi nam svjedoče da su franjevci veći dio novca trošili na dozvole, popravke i globe nego za zajednički i osobni standard svojih članova.

U godinama kada su harale zarazne bolesti ili neposredno poslije toga, samostani su dobivali zemljišta kao poklone od katoličkih obitelji koje su izumrle ili se smanjile. Spahije su se protivile da rajina baština prelazi u samostanske posjede, jer su time bili lišavani prijenosnih taksa, budući da su samostani rijetko otuđivali zemljište. Bono Benić – s druge strane svoga ljetopisa – popisao je zemljišta koja je koncem 18. stoljeća posjedovao sutješki samostan. Iz njega se vidi da je to bilo golemo, a slabo korišteno zemljište¹⁶.

Ove napomene valja imati na umu kod čitanja i razumijevanja ljetopisa u BiH.

2. STARIJI FRANJEVAČKI LJETOPISE U BiH

Od dolaska u BiH, franjevci su pravili zabilješke o svome radu. O tome svjedoči djelo Blaža Zalke, *Gesta vicariorum Bozne*, i fragmenti zapisani u drugim zapadnim ljetopisima.

Ipak, jači zamah na tom području rezultat je sličnih zbivanja u Franjevačkom redu. U drugoj polovici 16. i početkom 17. stoljeća, generalni ministri Reda nalagali su franjevcima da pregledaju arhive provincija i svu vredniju građu pošalju u Rim. Tako su nastala djela Marka Lisabonskog, *Chronica Fratrum Minorum*, Franje Gonzage, *De origine seraphicae Religionis Franciscanae*, a posebice vrijedno djelo Luke Waddinga

---

16 Usp. S. M. DŽAJA, *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće*, Zagreb 1971, 118–156; AFS Kraljeva Sutjeska, M. MIKIĆ, *Arkiva*, IV, 221–294.

Annales Minorum, i druga djela slična sadržaja. Ona su posredno ili neposredno utjecala na neke ljetopisce Bosne Srebrene¹⁷.

1) U arhivu franjevačkog samostana u Fojnici nalazi se rukopisno djelo u kome su popisani gvardijani samostana, provincijali Bosne Srebrene, razni dopisi i otpisi Rimske kurije o problemima u zajednici, sporazum – dvije godine nakon Karlovačkog mira – između cara Karla VI. i sultana Ahmeda, i drugo¹⁸.

U tom rukopisu, na petnaest stranica, nalazi se ljetopis nepoznatog ljetopisca, koji je Ciro Truhelka nazvao *Fojnička kronika*¹⁹, a obrađuje razdoblje od 1300. do 1669. godine. Stoljeće i pol do kralja Tome obrađeno je u nekoliko redaka, a onda je prepisan falsificirani dekret bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, pisan „u našem stojnomu mistu Bobovcu, godišta Hristusovih 1461. rujna na 18.”, u kome kralj daje neke gradove svome stricu Radivoju. Poslije njega, ljetopisac sažeto govori o padu Bosne i ratovima koje su Turci kasnije vodili. 1524. bilježi vijest o rušenju samostana u Konjicu, Visokom, Sutjesci, Kreševu, Fojnici i nekim drugim događajima o vezi s tim. Opširnije govori o biskupima Franji Balićeviću, Anti Požežaninu i Tomi Ivkoviću. Sam ljetopisac je 1634. prisustvovao kod smrti i pokopa Tome Ivkovića.

Najviše prostora ljetopisac je posvetio razdoblju zadnjih deset godina svoga ljetopisa, tj. razdoblju od 1659. do 1669. godine. Tu se ističu požari sutješkog i fojničkog samostana, njihova ponovna gradnja, parnice između franjevaca i pravoslavne hijerarhije, nesporazumi oko uprave Bosne Srebrene, rijetke prirodne pojave, potresi, kupljenje kršćanske djece u janjičarsku vojsku, kazne koje su stigle nevrijedne bosanske upravitelje i slično.

2) U ljetopisu makarskog ljetopisca Nikole Gojaka nalazi se prijepis dijela *Ljetopisa Marka iz Vasiljeva Polja*, pisanog bosančicom, a ostali je dio izgubljen. Gojak piše da se spomenuti ljetopis „naodi u manastiru od Kreševa u Bosni”, a početak je pisati vjerojatno 1674. godine. Fra Marko je popisao turske careve i njihove značajnije odlike. Zanimljiv je dio u kome je on zabilježio muslimansku predaju o podrijetlu sultana Mehmeda II.:

„Sedmi car bi Muratov sin Mehmed, i sidi na carstvu godina 29. Ovi car uze Carigrad, i ovoga cara mater bila je kršćanska, kako Turci govore, i vele da je kćer kralja od France, zašto jedan turski paša, ide po moru da bi što zarobio, a ova franceška gospođa budući izašla na teferič na more, i tako je ufatiše Turci, i biše veoma lipa, oti je paša uzeti za svoju ženu, ali ne smide u nju tiknuti nego je darova caru Amuratu, i uze je za ženu, i od nje se rodi car Memed, i ova se carica nije bila poturčila nego je živila i umrla kršćanka, i kada umri čini je sin ukopati u Carigradu, i on kod nje leži poreda, ova je carica za života učinila mlogu zadužbinu, ter joj ide ulafa, iz France od očinstva, i od one ulafe žegu joj sviće na grobu, i ostalo što je potriaba. Ovi car uze Bosnu i po Bosni gradove i

17 Usp. J. JELENIĆ, „Osvrt na povijesni pokret u Bosni Srebrenoj u XVII. i XVIII. stoljeću”, *Ljetopis franjevačkog samostana u Kreševu*, Sarajevo 1918, 1–5.

18 I. GAVRAN, „Uvod”, *Fra Nikola Lašvanin, Ljetopis*, Sarajevo 1981, 16–17, bilj. 29.

19 Č. TRUHELKA, „Fojnička kronika”, *GZM*, XXI/1909, 443–459.

najpri uze grad Sambor, pak uze grad Foču, pak uze grad Odidid, koje se zove Sarajevo, pak uze grad Mostar, pak uze grad Blagaje, pak uze grad Ključ, i ufati kralja u njemu na viru, i pogubi ga, pak uze Kamengrad, i dohodi pod Jajce dva puta, i ne može ga uzeti, prokle ga...’’²⁰

3) Kad je završio službu provincijala Bosne Srebrene, Andrija Šipračić je, od 7. rujna do 26. studenog 1684, napisao, bosančicom na 37 stranica, svoj ljetopis pod naslovom: *Tabula od ministara i kapitula*, koji se mogu znati, koji su bili u ovoj provinciji Bosne Ardentine, i što se dogodilo za koga ministra, i od družine stvari i dekreta crkvenie...

Svoj ljetopis Šipračić počinje navodnim franjevačkim kapitulom u Veseloj Straži kraj Bugojna, kome je navodno prisustvovao i bosanski kralj Ostoja. Poslije toga, spominje smrt „kralja plemenitoga i dobroga Tomaša”, pad Bosne, dobivanje ahd-name zalaganjem Anđela Zvizdovića, razna turska osvajanja u našim krajevima i drugo.

Šipračićev ljetopis pokazuje da je on još od studentskih dana bio bolje upućen u unutarnja zbivanja u Provinciji. Vrlo mlad (1666) postaje tajnikom Provincije te od tada bilježi vodstvo Provincije i gvardijane samostana. Uz događaje u zajednici, zapisao je i pohod turske vojske na Poljsku te uvođenje džulusa u BiH.

Najviše prostora, zadnjih deset stranica, posvetio je vremenu svoga provincijalstva. 1682. spominje bunu u Sarajevu u kojoj „ubiše Turci muhlu u Saraevu i dođe težak kapidžia i odsiče glava među koim biše tri vlaha a Bošnjantina nikakva i odnese mnogo blago, i manastiri izgubiše mnogo. (...) Odoše Turci na Beč i dođe Poljak pod Beč i razbi Turke, i uzeše svu haznu vezirovu, i Svečev bajrak oteše, i istoga puta uzeše Ostrogon, i sliđi voiska u Ungari i turska i kaurka. (...) Ufatiše Turci nječesove knjige o.p.f. Luke Ibrišimovića iz Požege, i uitiše gvardijana veličanskoga, i bi u Fundek-paše u apstu po godine i f. Marin Kuač Selaković iz Foinice, i štetovaše oni rečeni fratri pet tovara jaspri, i to se sve u tri godine naplati, a gvardijan kako iziđe iz hapsta umrie zašto bi mučen i bien veoma.’’²¹

Šipračić je donio i mnoge druge zanimljive podatke iz vremena svoga provincijalstva. Primio je u zajednicu 74 nova člana, naveo je njihova imena, prezimena i rodni kraj, a istovremeno su umrla 63 franjevca, što je relativno veoma mnogo.

U istoj teci u kojoj je Šipračić ispisao svoj ljetopis, Lastrić je nastavio pisati svoje rukopisno djelo *Commentariolum*. To je valjda navelo Julijana Jelenića da ustvrdi kako, od tri sačuvana prijepisa, sutješki potječe od Filipa Lastrića. Međutim, originalna Šipračićeva pisma i drugi pokazatelji svjedoče da je sutješki primjerak izvorni Šipračićev rukopis²².

4) U arhivu franjevačkog samostana u Zaostrogu, Julijan Jelenić je našao rukopisno djelo Bernardina Nagnanovića, rodnom iz Brotnja, pod naslovom *Notitia provinciae Bosnae Argentinae*. Taj izobraženi Hercegovac – govorio je latinski, talijanski, njema-

20 J. JELENIĆ, *Dva ljetopisa Bosne Srebrene: Ljetopis fra Marka iz Vasiljeva Polja i fra Bernardina Nagnanovića*, Sarajevo 1919, 8.

21 A. ŠIPRAČIĆ, *N. dj.*: 29.

22 Usp. F. LASTRIĆ, *Commentariolum*, 40.

čki i mađarski – poslije školovanja u Italiji veći dio života posvetio je odgoju, bilo poučavanju dječaka, bilo predavanju filozofije i teologije. Njegovo je djelo građa ili suhoparni zapis iz povijesti Bosne Srebrene, što je predavao svojim đacima.

Nagnanović je zapisao dolazak franjevaca u Bosnu, osnutak vikarije, pobrojio je poznatije bosanske vikare i njihova djela, te pokrajine i samostane u kojima su radili bosanski franjevci. Spominje bosanske banove i kraljeve, kao Hercegovac pokušava istumačiti kako je došlo do raznih naziva te pokrajine. Naziv „Vojvodstvo sv. Sabe” tumači tako što je bosanski kralj u Herceg-Novom napravio prijestolnicu za Hercegovinu, a u crkvu toga grada donesene su moći sv. Sabe, jeruzalemskog opata, koji je umro 532. godine. Nagnanović spominje da Hercegovina graniči s Bosnom i Dalmacijom, da se prostire deset dana hoda u dužinu i četiri u širinu, te poimenice nabraja 21 grad u Hercegovini.²³

5) U arhivu franjevačkog samostana u Livnu nalazi se *Ljetopis Nikole Lašvanina* iz prve polovice 18. stoljeća, pisan uglavnom bosančicom²⁴. To je rukopis složen iz prepisanih podataka iz književnosti, dokumenata iz arhiva i raznih ljetopisa, ali i mnogo osobnih zapažanja i bilježaka i ljudima i događajima svoga vremena.

Polovica rukopisa je prijepis i svojevrsna prerada djela Pavla Vitezovića *Kronika ali szpomen vszega szvieta Vikov*, Zagreb, 1694. Uz to je prepisao i ponegdje preradio bilješke iz ostavštine Stjepana Margitića, prepisao je drugo Vitezovićevo djelo iz 1712. god., *Bosna Captiva*, u kome se govori o padu bosanskog kraljevstva, popisao provincijale Bosne Srebrene i biskupe u Bosni, prepisao ljetopisni dio *Fojničke kronike* i druge izvore iz arhiva, dvije narodne pjesme i neke praktične upute za svakodnevni život.

Najvredniji dio Lašvaninova ljetopisa je obrada razdoblja od 1731. do 1750. god. tj. do njegove iznenadne smrti. Tu je Lašvanin bilježio vlastite doživljaje, opažanja i pričanja suvremenika, pojave kuge kojom se „(1732) otvara sva Bosna. Za upisati koliko gdi pomri hotilo bi se mlogo karte i vrimenta”. U to vrijeme, umire i njegov rođak Petar Lašvanin, pa Nikola njegovu smrt opisuje u stilu srednjovjekovne hagiografske literature. Kuga je harala i desetak godina kasnije; od nje je u fojničkom samostanu umrlo šest franjevaca i sedam đaka.

Lašvanin je zapisao ozračje i zbivanja u vrijeme tzv. banjalučkog rata 1737. god., skupljanje i odlazak vojske, uspjeh bosanskog paše, pozivanje gvardijana na odgovornost i drugo. Kao i obično, rat su pratili: glad, zarazne bolesti, pad proizvodnje, poskupljenje živežnih namirnica, povećavanje poreza i drugih nameta.

Lašvanin bilježi dolaske i odlaske bosanskih vezira, njihove postupke i sudbine. „Na 7. aprila 1745. dojde u Sarajevo ozgor rečeni Ali-paša Hećimović i poče vladat Bosnom. I učini mlogo zla namećući na vilajet trostruke tasile. I niki kadiluci odmah dadoše i niki se oprše. Al' u zao čas po se. Zašto posla paša Vlahinjića, delibašu, koji oglobi vilajet u općini i napose. Kad to vidi narod, skupi se nikoliko kadiluka i odoše u Sarajevo. Izajdoše na Goricu gdi, kad ih paša ugleda, posla: nek dojde

---

23 Usp. J. JELENIĆ, *Dva ljetopisa...*, 6–15.

24 Ljetopis Nikole Lašvanina u dijelovima ili u cjelini objavili su Č. Truhelka, GZM, III–IV/1889–90, J. Jelenić u GZM i separatno pod naslovom *Ljetopis fra Nikole Lasvanina*, Sarajevo 1916, i I. Gavran, *Fra Nikola Lasvanin, Ljetopis*, Sarajevo 1981.

nikoliko ljudi koji umiju besidit. Kad odoše... vrže jih u grad, a ostali utekoše. Prozorski kadiluk biše se uzapro i Alipašića Derviš-pašu kamenjem umalu na mistu ne ubiše. I tu mloge siromaške žene dohodiše u Travnik paši, jedna bi ih pomilovao. I učini fintu – da će pomilovat, ali posla delibašu, koji oglobi vilajet nigda crnje i gore.

Oprše se također gornji Hercegovci, ali bi mlogo zla, zašto ubiše paše hercegovačkoga brata i još niki. Koji, kad to vidi, s delibašom Vlahinjićem poče sić, i one koji jurve bijahu s sindžiru njihovu, i druge koje fataju isikoše (niki rekoše) 40, niki 60, niki 70 ljudi. I okrenuše, izvan čeljadi, sve u ropstvo. U isto vreme oglobi sve kapetane i age. I to se sve u Carigradu ču. I dojde kapidžija i diže ga na 6. oktobra iste godine.

Iste godine na 29. studenoga dojde na njegovo misto Smail-paša i donese na jekuku dva koca. I kako dojde, zadade gospodi velik strah a siromasi od dobra ufanje. Zašto odoše prid njega krstjani iz Fojnice vikat na kadiju i emina fojničkoga, što su ih oglobili, jer su goru sikli za ćumur, što im je zanat. Izajdoše u Travniku na divan i nikako se kadija opra, s ovim ugovorom – da povrati što je uzeo – e eimna metnu u grad. (...) Na 25. aprila 1749. umri Avduh-paša u Travniku i bi pokupan u Travniku, prid pašinom dvorom, i oko groba učinjeno turbe vele lijepo i od goleme speze. Ovi je bio na Bosni pašom četiri puta i vazda se dobro podnio. I za njegova vladanja siromasi nisu znali što je zlo. Osta mu žena, po koju dojde iz Carigrada kapidžija; s kojim ode i odnese teško blago. Osta mu sin, paša od tri tuga.”²⁵

6) Dok je Lašvaninovo djelo ljetopis, priručnik podsjetnik, dotle je 1759. god. Filip Lastrić u svom rukopisnom djelu *Commentariolum super bosnensi provincia...* na 67 stranica istraživao povijest i djelatnost, a posebice zbivanja u Bosni Srebrenoj u prvoj polovici 18. stoljeća. U uvodu piše:

„Dosta je hvale vrijedno pobilježio mnp. o. Andrija iz Dubočica, bivši provincijal, jezikom i pismom ilirskim, o redosljedu provincijala i o mnogim drugim događajima, što ćeš naći ovdje od 1. do 39. stranice. Uza sve to manjka i uvijek će manjkati mnogo toga što spada na povijest Provincije. Premda sam sa nešto revnosti pretražio isprave provincija odijeljenih od naše i ljetopisa Reda do kojih sam mogao doći, jedva sam ovo malo našao, što ću ovdje u najkraćim crtama nastojati ispisati. Ali ne treba se čuditi što nam manjka mnogo starih spomenika.

Nestalo ih je, bilo zbog nemarnosti, bilo zbog sudbonosnih, događaja. (Prešućjem nemar onih na koje je spadalo da brižnije bilježe i čuvaju neke stvari), ali su tijekom stoljeća, ovu u svakom pogledu vrijednu žaljenja domovinu, često pogađali sve okrutniji udesi. U njoj se mogu vidjeti samo tragovi starih samostana, veoma utvrđenih kula, gusto naseljenih gradova, kojih je nekad – prema svjedočanstvima povjesničara – bilo mnogo, razasutih svuda po Bosni.

I u ova tri preživjela samostančića, koji su – poput uništenih – više puta bili savrnjeni sa zemljom, bijesom vatre ili silnika, kakvi su se stari spomenici u njima

---

25 N. LAŠVANIN, *Ljetopis*, 186, 193.

mogli sačuvati? Da li su spomenike, možda – bilo u ovim ili u drugim samostanima porušenim i već opustošenim – spasili raspršeni i razbježani redovnici, i prenijeli ih, bez sumnje, na drugo mjesto kao što se to sigurno zna o velikom mnoštvu crkvenog (a možda i drugog) posuđa? U mnogim mjestima, koja se nalaze pod kršćanskim vladarima, nalazimo crkveni pribor – srebrni ili svileni – iz bosanskih samostana. Tamo je prenesen da bi se sigurnije sačuvao i oni se s njim služe do današnjega dana...”

Poslije uvoda, Lastrić je obradio podrijetlo i starost Bosanske provincije, prostranstvo i mjesta u kojima je ona nekoć djelovala, pobrojio je provincije koje su nastale od krajeva što su nekoć pripadali Bosanskoj vikariji ili provinciji, naveo je imena i osnovne podatke o biskupima koji su bili članovi Provincije, naveo je imena mnogih samostana u kojima su živjeli franjevci, a koji su administrativno pripadali Bosanskoj provinciji ili vikariji. Za mnoge od njih nije znao ni lokacije, ali ih je bilježio onako kako ih je našao popisane u literaturi ili u arhivima. U svom rukopisu, Lastrić je prvi put popisao literarne stvaraoce članove Bosne Srebrene. Naveo ih je sedamnaest i uz njih njihova tiskana djela za koja je znao. Prepisao je i osam izvornih dokumenata iz druge polovice 17. stoljeća.

Lastrić je zapisao i osam važnijih događaja iz opće povijesti. Počinje s prvim osmanjskim carem čija „kuća vlada do dana današnjega”, a onda spominje pad Carigrada, ubojstvo bosanskog kralja Stjepana Tome i pad Bosanskog kraljevstva. Za bosanske velikaše veli da su se „grizli međusobno poput pasa” i da su ih Turci „gotovo sve pobijali, koji nisu htjeli prihvatiti islam”. Zadnja četiri događaja odnose se na parnice s grkoistočnim patrijarhom.

Kod bosanskih vikara Lastrić – zbog svoje hipoteze o nastanku Bosanske vikarije – dolazi u teškoće zbog nedostataka izvora. Više prostora posvetio je Anđelu Zvizdoviću, našašću njegova groba i prijenosu kostiju u fojničku crkvu, što je učinjeno sredinom 18. stoljeća.

Polovicu svoga *Commentarioluma* Lastrić je posvetio provincijalima provincije Bosne Srebrene i događajima u provinciji do 1759. godine. Opširno je opisao uzroke i povode zbog kojih je došlo do podjele Bosne Srebrene 1735. god., a posebice do otcjepljenja prekosavskih franjevaca. U vezi s tim, on je dvaput osobno išao u Rim, a drugi put vodio dugu i tešku raspravu da bi Bosni Srebrenoj povratio njezina stara prava, čast i povlastice. Taj dio rukopisa je najopširniji i najvredniji²⁶.

7) Među ljetopisima franjevaca BiH, najobuhvatniji i književno najkvalitetniji je *Ljetopis sutješkog samostana* Bone Benića. On u uvodu piše:

„Iako ova knjiga nosi naslov Ljetopis samostana, ipak bih ispravnije rekao da sam ga označio imenom 'zbornika'. Međutim, koje god mu ime nakloni čitalac opravdano dadne, malo će izmijeniti na stvari. Silno me ipak muči jedno: što ovaj posao, koji evo namjeravam obaviti, nije započet u pravo vrijeme, kad ga je trebalo uraditi; ovako on neće imati potrebnog sjaja i reda. A uzrok je u tom što

---

26 Usp. A. ZIRDUM, *N. dj.*, 22–24, 117–122.

su kasno zaključili da se ovo radi. Osim toga, poslovi moje župničke službe jedva će mi dopustiti da za ovo odvojim koji sat vremena. Isto tako, slabo sam vješt u sastavljanju ovih malih pripovijesti, da ne kažem ljetopisa, i u opisivanju događaja. Posao je za mene vrlo težak, jer treba izbjeći anahronizme, a stvari o kojima ću govoriti nisu razdijeljene u svoja razdoblja.

Ipak, da bi se dobilo barem neko znanje o stvarima koje slijede, i da bih, prema mogućnostima, izvršio zapovijed svojih starijih, pokušat ću iz raznih, većinom rukopisnih i starih predaja sabrati ovo što slijedi. Služit ću se pri tom opisivanju gotovo posvuda ilirskim jezikom, kojim su se služili i oni koji su to prije mene zabilježili. Namjeravam ovdje donijeti isto tako i mnoge sitne pripovijesti, koje ne bi trebalo ubrojiti među 'spomenike' samostana; čini mi se da će one – ako ih zabilježim – mom čitaocu biti drage.

Osim toga, naslov djela traži da – prije nego što izložim bilo koju od stvari koje ću ovdje spomenuti – kažem nešto o nastanku samostana i o nekim drugim stvarima koje se na njega odnose.

Na koncu želim da mi moj dragi čitaoc oprostimo moju slabost, koju će zapaziti čitajući ove stvari. Ako i jest ovo djelo vrlo sitno, ono će možda potaknuti tvoju sposobnost da poduzmeš nešto veće i savršenije. A ja ti čvrsto obećajem, da ću, uz Božju pomoć, i ako me on poživi, na ovom poslu raditi što mognem marljivije a ne tek toliko da se on obavi.

Ovo sam djelo započeo u vareškoj župi godine Gospodnje 1759. u mjesecu augustu, ja o. fra Bonaventura Benić ih Čatića, sadašnji kustos Bosne Srebrene”.

Benić je, prema ranijim ljetopisima i literaturi, obradio važnije događaje iz opće povijesti opisao nastanak Bosanske vikarije i raniji njezin opseg, te odjeljenje provincije Presvetog Otkupitelja 1735. godine. Više prostora posvetio je kasnijim zbivanjima u Provinciji u kojima je bio sudionik. Premda donosi dosta novih detalja u vezi s tim, čitatelja upućuje na Lastričev *Commentariolum* gdje je sve to prodrobnije obrađeno. Poslije toga, govori o porušenim i iseljenim samostanima koncem 17. stoljeća, da bi na koncu više prostora posvetio prošlosti sutješkog samostana, gvardijanima za koje je mogao doznati i iz nekih starijih, vrednijih izvora.

Posebni i najvredniji dio ljetopisa može se reći da počinje 1734. god., kad se Benić vratio sa studija i lektorske službe u Dalmaciji. Taj dio, pisan uglavnom bosančicom, prosljediti će do svoje smrti 1785. god. Tu su opisana značajnija zbivanja u samostanu, sutješkoj okolini i samostanskom okružju, tj. području u kome su franjevci sutješkog samostana vršili dušobrižničku službu, te razni događaji i iz drugih mjesta i krajeva u BiH. Dirljiv je opis kad je ljetopisac, kao sutješki gvardijan, bio pozvan na odgovornost, što je, navodno, neki njegov „fratar bio prid vojskom kaurskom pod Banja Lukom. Ja mu odgovori: 'Bog, znaš li kako je; mogu ljudi hasumi svašto govoriti, ama ti barem moreš razumiti da to nije istina, niti će se to nikada naći. A džemata nije bilo doma. A bilo bi, da su doma, svi ćefil za me. Već, beg, molim te, ti budi ćefil za me, doklem ja najdem koga drugoga, ili za džemata, ili iz nahije visočke ili bzeničke’.

Moj štioče, moreš li virovat da me tri puta mrtvi znoj probio. Ele Gospodin Bog dade ter isti beg bi ćefil, i za toga bi i ago, i gvardijani. I ja dadoh begu konna, koga onda bijah dojašio ondi. Koji ne hti ga uzeti ondje, već mu ga poslah, čak kad se ja povratih iz Sarajeva, iz apsta.”

Benić je, slično kao i Lašvanin, zapisivao dolaske i odlaske paša u Bosnu, njihovo vladanje i smjenjivanje:

„1761. Car smače Hadži-Mehmed-pašu Kukavicu u Hadi, gdi je bio prognan, i čini mu je – odsičenu glavu – donijet u Carigrad i metnut je na 'taš' oliti kamen, gdi se među glave od krivaca, za veći strah dati drugijem vezijerom. – Uzrok toga bi jerbo je hinle činio u haračije, za toliko godina manje teskera caru kazujući a više od raje kupeći. – 2. jerbo isprodava po Krajini kapetanima topove i džebanu, što car muta bijaše poslao. – 3. gdi diza vojsku na Mostar...; eto ti njihove gospoštije! – 4. jerbo se nadmeta za pašaluk bosanski s pašom, zetom carevijem, (...); indi, sramota se učini carevu zetu..., i tako iznađe te i druge krivice.”²⁷

U svom ljetopisu, Benić je plastično opisao unutarnje nemire u BiH sredinom 18. stoljeća, prepisao je aktulane fermene, bujruntije i crkvene dokumente koji bi mogli poslužiti kasnijim naraštajima. Opisao je neprilike sutješkog samostana s Rimskom kurijom zbog tužbi da su franjevci od katolika utjerivali džulus, tj. sredstva kojima su plaćali poreze i druge namete. Detaljno je opisao pomicu koju su 1760. vodili s pečkim patrijarhom. Kao bosanski provincijal, sudjelovao je 1768. na generalnom kapitulu Franjevačkog reda u Valenciji u Španjolskoj pa je u svom ljetopisu opisao taj dugi i naporni put, a poslije toga ratove u Crnoj Gori, druga zbivanja u BiH, i posebice u okolini Kraljeve Sutjeske.

Do svoje smrti 1785. Benić je ispisao 257 stranica, a četrdesetak godina kasnije, trojica sutjeških franjevaca pokušavaju nastavljati njegov ljetopis. Dominik Franjić je 1822. god. popunjavao razdoblje od 1785. do 1802. god. On je kratko popisao važnije događaje kojih se sam sjećao, koja je slušao od starijih franjevaca ili pronašao u samostanskom arhivu. Slično su radili Stjepan Marijanović i Mato Mikić, te se može reći da 1838. prestaje ljetopis sutješkog samostana²⁸.

8) Suvremenik Filipa Lastrića i Bone Benića bio je i kreševski ljetopisac Marijan Bogdanović. Naslov njegova ljetopisa glasi: *Protocolum conventus Cresceviensis seu liber, in quo describuntur omnia praecipua, sive acta memoria digna ejusdem conventus a die septima anni 1765*. Već u naslovu, Bogdanović spominje tragični datum 7. travanj 1765, kad su za dva sata do temelja izgorjeli samostan i crkva, a u njima knjižnica, arhiv, sakristija, sav pribor i namještaj. Pod teškim dojmom požara, Bogdanović u uvodu upotrebljava rječnik i stil starozavjetnog proroka Jeremije, koji je oplakao razaranje jeruzalemskog hrama.

Do svoje smrti 1772. god., Bogdanović je na latinskom jeziku vodio ljetopis. U njemu je u početku dosta pojedinosti o traženju i dobivanju dozvole za gradnju novog samo-

27 B. BENIĆ, *Ljetopis*, 31, 126, 201.

28 Usp. J. JELENIĆ, „Ljetopis franjevačkog samostana u Kralj. Sutjesci”, GZM, XXXIX/1927, 167–191.

stana i crkve. To je bilo povezano s mnogo izdataka i troškova. Dok se to događalo u Kreševu, Pavao Dragićević se zahvaljuje na biskupskoj službi u Bosni, pa je Rimski kurija Bogdanovića imenovala biskupom. To ga nije omelo u pisanju ljetopisa, nego mu je čak i koristilo; bio je bolje i neposrednije informiran. Tako ima zapisanih detalja o odlasku vojske u rat s Rusijom, i o vojnama koje su bosanske paše vodili protiv Crnogoraca.

U svom ljetopisu, Bogdanović se drži kronološkog reda, zapaža pojedinosti iz života naroda, teškoće na koje nailazi i načine kako im se suprotstavlja. U svojim propovijedima, Bogdanović govori o zdravstvenoj preventivi, i kulturi naroda, a u svom vrtu u Kreševu vrši pokuse s novom vrstom pšenice, koja je donesena iz Španjolske, u želji da olakša i poboljša poljoprivrednu proizvodnju u BiH. Koliko su vrijedne i pouzdane njegove zabilješke, može se vidjeti kad se one usporede sa sličnim tekstovima sarajevskog ljetopisca Mula Mustafe Ševki Bašeskije.

I Bogdanovićev kreševski ljetopis nastavljaju dva kasnija franjevca, i to na narodnom jeziku. U njemu je već sljedeće 1773. god. zabilježeno:

„Dignuvši se s Bosne vezir, dođe kajmekan novoga paše Ali-paše Daginstanlie, koji odma prionu iskat džulus. Damosmo mu čast tj. ovna, glavu šekera, dvadeset i četiri sapuna, dvadeset i četiri (mjere) graha, i dvije sviće voščane, prikazasmo senete i učiniv arzoval sutradan molismo ga da nam se smiluje da nismo kadur dat džulusa, da smo dali skoro ne ima još mjesec dana. Što se dogodi namjesto da nam se smiluje, baci nas nevjernik u zindan na jednoj studeni golemoj na 6. decembra svezane sindžirim otijući pod nas vodu podlit da se smrznemo. Da daklen na ovakim mukam ne pomremo obečasmo dati džulus, i zajmivši od A Asan-age Kolanie 1300 groša dodasmo mu i tako se od zindana i smrti koju bismo imali u njemu podniet kurtarisasmo i tako ovu godinu primetnusmo.”²⁹

9) Kao što je izgorio kreševski samostanski arhiv i u njemu mnogo vrijedne građe, tako je 1878. god., u vrijeme ulaska austrougarske vojske u BiH, u Brestovskom kod Kiseljaka izgorio biskupski arhiv i u njemu *Ljetopis apostolskih vikara*. To su u tri sveska, na 998 stranica, bilježeni izvještaji, okružnice, dekreti i drugi dokumenti apostolskih vikara od 1735. do 1878. god. Neke podatke iz tog ljetopisa sačuvao je i objavio Anto Ćorić, nekadašnji tajnik biskupa Paškala Vuičića³⁰.

10) Sedamdesetih godina 18. stoljeća, nepoznati tajnik Provincije počeo je pisati *Protocolum provinciae Bosnae Argentinae*. Pošto je nastanak i raniju povijest Bosne Srebrene obradio prema drugom izdanju Lastrićeva djela *Epitome vetustatum*, to je, čini se, navelo Julijana Jelenića da ustvrdi kako početak ljetopisa potječe od Filipa Lastrića. Međutim, sam rukopis, način pisanja i drugo, nedvojbeno govore da je to djelo nekog drugog franjevca. Prvi svezak ljetopisa obuhvaća razdoblje od 1757. do 1793. god., a do danas je već ispisano deset svezaka.

---

29 J. JELENIĆ, *Ljetopis franj. sam. u Kreševu*, 76.

30 Usp. A. ĆORIĆ, „Neke povijesne crtice o redovitim i administrativnim biskupima i vikarima apoštolskim u Bosni od 1543. do 1878. te o pogorjelom arhivu vikarijata apoštolskoga”, *Serajevski perivoj*, XXII/1908, 35–40, 51–55, 75–79, 92–94, 102–108, 115–118, 133–135, 154–160, 190–193; XXIII/1909, 14–17, 32–34, 77–79, 95–98.

Ljetopis provincije registrira sastanke provincijske uprave, njezine odluke, važnije dekrete, provincijalove i vizitatorove okružnice, raspored osoblja i njihove dužnosti po samostanima i slično. U prvo vrijeme, pisan je na latinskom jeziku, a zadnjih sto godina sve više je pisan hrvatskim jezikom. On je dragocjen i nezaobilazan izvor za poznavanje života franjevacā i katolika-Hrvata u BiH zadnja dva stoljeća³¹.

11) Budući da je poslije Lastričeve smrti nastao zastoј u franjevačkoј historiografiji, na sastanku provincijske uprave 24. lipnja 1800. odlučeno je da taj posao nastavi Ivan Mirčeta, aktualni vikar provincije. On je pod naslovom *Chronologia historico-legalis provinciae Bosnae Argentinae* nastavio pisati povijest Provincije od 1757. godine. Skupljao je građu po arhivima samostana, ljetopisima, i tiskanim djelima. Važnije okružnice i dekrete prepisivao je doslovce, a druge događaje prepričavao je slično kao i raniji ljetopisci. Uglednijim franjevcima toga vremena, kao što su M. Bogdanović, P. Dragičević, F. Lastrić, Mirčeta je napisao opširan nekrolog. Na 218 stranica obradio je prošlost Provincije do 1783. god., a njegova tri nastavljača nisu imala ni volje ni sposobnosti da ozbiljno nastave njegov rad³².

12) Pod svoje stare dane, u samostanu u Fojnici, Mato Krističević, zvani Kolo, pisao je *Enchiridium seu frequentius ad manus... 1823*. Služeći se ranijim ljetopiscima, posebice Lašvaninom, i pristupačnom literaturom, obradio je starije razdoblje povijesti Provincije i samostana u Fojnici. A onda je bilježio svoja sjećanja s kraja 18. i početka 19. stoljeća. Krističevićev životopis napisao je njegov suvremenik Bono Perišić. On piše:

„Sveđer se zabavljao u sobi pišući i pripisujući iz starih kronika, a i što je on zapamtio i prikupio. Sastavio je jednu poveliku knjigu od ovakvih različitih događaja bez pravog reda i to jezikom latinskim. Knjigama je predpostavio svoj plemićki grb, kako cinjaše. Latinština je dosti čitka i razumljiva, ali ima izreka dosti ne po pravilima gramatičkim i sintakse. I druge bi nukao da što god zabilježe, pišu, a ne da planduju...” Zbog starosti i lošeg rukopisa, stari Kolo zamolio je svog rođaka Stijepu da mu lijepim i čitljivim rukopisom prepíše njegov *Enchiridion*, što je ovaj i učinio³³.

13) 1842. Jako Baltić počinje pisati svoj *Godišnjak od događajah crkvenih, svjetovnih, i promene vrimenta u Bosni*. U uvodu stoji:

„Svakomu čoviku, koji iole ima prosvjete, milo je čitati i znati povijest svojih starih. Kakvi su naši stari bili? Što se je š' njima zbililo? Kako su se u događajim

---

31 Svih deset svezaka *Ljetopisa provincije* nalaze se u arhivu franjevačkog provincijalata u Sarajevu.

32 Puni naslov glasi: *Chronologia historico-legalis provinciae Bosnae Argentinae continuata ab anno 1765. a quo A'R'P' philippus Ochievja Epitome vetustatum Bosnensi prov-ae praelo dedit... colligit, illustrabitque p. fr. Joannes Mirceta de Spalato, inclitae obser. prov. Bosnae Argentinae Alumnus*. Rukopis se nalazi u arhivu franj. provincijalata u Sarajevu.

33 Željko Puratić je u posebnoj knjižici pod naslovom *Iz latinizeta Hrvata u Bosni*, Sarajevo 1974, tiskao nekoliko odlomaka iz Krističevićeva ljetopisa. On piše: „Stil mu je pomalo osebujan i zabavan. Događaje opisuje jednostavnim i dosta jasnim stilom, kombinirajući ponegdje latinski tekst sa tekstom na našem jeziku. Dogodovštine su ispričane nerijetko na vrlo duhovit način, što naročito dolazi do izražaja pri kraju pojedinih izvještaja. Autor donosi i korisne zabilješke iz prošlosti kao i vijesti koje je sakupio iz nekih zanemarenih knjiga i rukopisa. Na više mjesta isti-če vrijednost i potrebu kroničarskog rada”.

vladali? Kad bi se tako što zapisano našlo od naših starih prije pet stotina godina barem, ako ne starije, bo bi vrjedilo prama dragom kamenju. Jer događaje i dila svojih starih pred očima imati, mogo bi se čovik okoristiti u svomu življenju. Mudrih je ljudih izreka: 'Multorum disce exemplo, quo facta sequaris, quove fugias oportet'. 'Sit tibi vita aliena magistra.' Pametno je, brate Bošnjake, na tuđim se leđim naučiti. Ja s' ovom željom, od mladosti moje užgan, tražio po knjigohraništim (bibliothecam) naših starih samostanah u Fojnici, Kreševu i Sutinskoj nije li što popisano od naših starih? Žalost me poduze kad ništa ne najdo, osim ono ukratko popisano od dobrog Očevca u djelu Epitome vetustatum. Da naši stari ništa pisali nisu, to bi bijo grij reći. Ove bo je samostane vatra često pržila. (...)

Ja, milo potomstvo, kad sam vrime imo, nastojo sam popisati skorašnje događaje od god. 1754. do godine mog življenja, gdi sam se mogo namiriti na što pisano od Bosne. Mirčetom sam se služio od godine 1754. do godine (1799), od ove do 1840. nisam se mogo namiriti na štogod sistematično. Godine 1840. ja sam se vratio s mojih nukah iz Ugarske, zato sam više i obilatje popiso događaje u ovom mom Godišnjaku. Što sam vidio i čuho, to sam pobiližio. Što sam čuho od starih to sam popisao. Zato samo da potomstvu našem kolikogod koristan budem, da ove događaje tmine ne proždru.

Ne traži, milo potomstvo, u Godišnjaku kakve mudrolie, nego samo proste događaje, kako su se zbili, tvojih starih. Opazi ćeš odmah da je Bosna, naša mila otačbina, samom Božjemu providenju kano korablja Nojeva, na pučini morskoj ostavljena. Tuđinci vladaju samo da se s njom okoriste, i svoje kese prazne, i trbuhe gladne svoje napune: mlogi jadni Bošnjaci žrtva budu. (...)

Ako pametni ljudi, po nagonu istomu naravnomu, veliku brigu imali, kako će svojim sinovim i unucim ostaviti sredstva življenja, i po dobrom odhranjenju ostaviti upravu za srićno živiti, tako mi duhovnici brigu moramo imati, ostaviti štogod zapisano našem milom potomstvu, čim bi se moglo okoristiti. Zla se bilježe zato da se od njih čuvamo, dobra da ih naslidujemo. Pametan čovik videći tuđe zloće, svoje će nastojati popraviti.

Pisano u Gučoj Gori 1842."

Baltićev rukopis obuhvaća 230 stranica velikog formata. Prvih pedesetak stranica pabirčio je po starim ljetopisima, a ostalih 180 stranica posvetio je zbivanjima u BiH od 1842. do 1882. godine, posebice u travničkom kraju. Brzo se oslobodio ranije ustaljenih ljetopisnih shema i napravio svoju, gdje je bilježio vremenske prilike u BiH, crkvene događaje, političko stanje, opaske potomstvu i svojevrstan zaključak. 1869. Baltić piše:

„Po običaju vrime ove godine najpri treba opisati. Zime i sniga ove godine ne bi sve do Vodokrsta, nego toplina i zemlja kopna. Zato marva i goveda pasla su. Ali malo posli Vodokrsta nastupi velika studen od gradi 17. Ali opet sniga malo. U litu bih kiše, ali i suše osobito u kamenitim zemljam, sve lito projde u velikim i strahovitim grmljavinam kano da će se nebo prolomiti. Jesen kišovita. Sino po

planinam osobito nučno bih podхватati. Trišnje i ošlame izdadoše, šljiva bih i jabukah. Vino dosti dobro. Žita bih lipo. Na Božić prvi dan strahovita grmljavina i kiša, povodanj. Svit se plahno rad grmljavine, jer na Božić nije u Bosni običaj da grmi” (str. 190).

„Političko stanje (1868) u Bosni dosti nemirno rad ajdukah i teškog danjka. Mustaj-beg Kulenović u Kraini, glava ajdukah, ičito hoda po selim ristjanskim i krstjanskim, cini i nemilo bije sve što je kršteno, ne ostade ni pop ni fratar, niti knez oko drugi imućni i čovik koga ne ucini Mustaj-beg. Tužbe protiv njemu sa svih strana veziru i konzulim, ali sve uzalud, Mustaj-beg svoj danjak kano civilni činovnik očit kupi; odkud obće mnenje u Bosni, da Mustaj-beg dili s činovnicim carskim. Nemir u Tešnju: digoše se zajedno Turci, ristjani i krstjani rad teškog danjka. Hode tamo hitro Osman-paša s nekoliko vojske, pohvata imućnije ljude, koje oguli do duše sve, koji plativši mlogi novac, budu puštani. Ne gleda se tko je prav, tko li kriv, nego ko je imućan taj je kriv. Na tom sve svršši” (str. 188).

Da je Baltić zavolio svoje pisanje vidi se iz samog ljetopisa:

„Dne 25. travnja 1864. državnik Josić sa svojim difinitoriom držo je običajnu prominu u samostanu sv. Frane u Gučoj Gori. Na ovoj promini mene digoše s gvardianstva buduć da sam ovde bijo kako se je prvi kamen manastiru metno 17. lipnja 1857, a prije ovog u Fojnici što vikarom što gvardianom pet godina, u ovim teškim poslima dosta sam snage fizične izgubio. Moja je želja bila ovid se poslova izbaviti, ne bi li što više mogo u ovi letopis napisati, imajući ukratko pobilježene godine i dane što se kad dogodilo. Mene ovog vrimenta staviše otci za paroka u Kotor (Varoš), a mog dobrog vikara o. Pilipa Ljubasa, a moju molbenu učiniše agregatom, i staviše ga župnikom u Zenicu. Za gvardiana u Guču Goru staviše o. Antuna Gutića iz Doca” (str. 165).

Uz mnoge konkretne i svježe podatke, Baltić u svoj ljetopis unosi osobna zapažanja i razmišljanja, hvali i veliča svoje prijatelje, a često oštrim riječima razračunava sa svojim protivnicima. Dok ostali ljetopisi mnogo prostora posvećuju događajima u Provinciji i zbivanjima u samostanima, dotle Baltić u svom ljetopisu opisuje i život naroda, zagovara ga i brani, a često ne bira riječi kad govori o nosiocima političkih i društvenih funkcija³⁴.

14) Polovicom 19. stoljeća, opsežan rukopis u četiri sveska napisao je sutješki ljetopisac Mato Mikić pod naslovom: *Arkiva*. Knjiga prva: U kojoj povjesnica Države Srebreno-Bosanske, Crkva Bosanska, topografia manastirah starih, biografija redovnika izvrsnijih i još mloga druga... Knjiga druga: U kojoj officiali manastirah ove države Srebreno-Bosanske od godine 1757. do sadašnjeg vrimenta naznačeni jesu... Knjiga treća: U kojoj povjesnica iz Benića, Šipračića, Marianovića i naša iz različitih knjigah i rukopisa povadena. Catalogi ministrorum provincialium, decreta plurima – najposli

³⁴ Pri koncu drugog svjetskog rata, u veljači 1945, izgorjela je crkva i samostan u Gučoj Gori, a s njima biblioteka, arhiv, namještaj, orgulje, umjetnine i drugo. Srećom, *Godišnjak* Jake Baltića bio je posuđen i tako sačuvan. Usp. L. FIŠIĆ, *Korijeni i život*, Visoko 1978, 112.

notae iz Protokola Kreševskog... Knjiga četvrta: U kojoj se sadržaje povjesnica manastira sutiškog, broj parokia istoga, capitula provinciae Bosnae ab anno 1757. novitatus conventus sudinskensis. Sve iz različitih knjiga, pisama i dokumenat povučeno po otcu fra Mati Mikiću iz Kostrča godine 1853–54.

Iz naslova pojedinih svezaka vidi se i cijeli sadržaj Mikićeva rukopisa. Kod prepisivanja starijih ljetopisa, Mikić je ponegdje stavljao svoje opaske i zapažanja drugih. Premda iz ovog ljetopisa dosad ništa nije tiskano, može se reći da su se njime stariji franjevački historiografi iscrpno služili. Najvredniji je četvrti svezak, gdje je obrađeno područje sjeveroistočne Bosne, sredinom 19. stoljeća, jer ga je služio sutješki samostan. U vrijeme Austro-ugarske vladavine u BiH, Dominik Andrić je unosio nove podatke u Mikićev rukopis i tako ga ponegdje nadopunio i proslijedio³⁵.

15) Rukopis Grge Lozića *Adnotationes variae* nije velik po opsegu – ima 131 stranicu krupnog rukopisa – ali je vrijedan po sadržaju. Pisan je od 1864. vjerojatno do 1867. godine. Lozić se tuži da su mnogi događaji i znamenitosti ostali nezabilježeni, jer to nitko nije htio. „Meni pak buduć naš vas slavjanski narod uopćenu, što ga god ima na svitu, u srcu od mladosti moje tja do moje smrti, a osobito ilirski bosanski narod, (...) zato dišto bilihim što sam mogo znati: Bogu na slavu i poštenje i za ljubav naroda!” Poput putopisca, Lozić je putovao jugozapadnom Bosnom i bilježio starine u pojedinim mjestima: stara groblja, porušene utvrde, izrazitije spomenike s likovima i natpisima. Sa žalošću spominje kako je jedan franjevac (1838) darovao nekom liječniku iz Dalmacije, kao nagradu za liječenje, zlatni prsten za skupocjenim kamenom i na njemu ugraviranim figurama. Lozić ga je molio da to ne čini, a nije imao novca da ga otkupi. Spominje našašće brončane skulpture boga Peruna, koju su seljaci rezali i pokušavali taliti misleći da je od zlata, ali ju je on uspio otkupiti za samostan u Livnu.

Zapisivao je i druga zbivanja svoga vremena, posebice poreze i tlačenja. Osvrće se na akciju Omer-paše Latasa, govori o njegovoj krutosti i lošem karakteru. Istražuje podrijetlo svojih predaka, donosi nekoliko legendi kojima pokušava odgonetnuti toponime nekih mjesta i slično³⁶.

U drugoj polovici 19. stoljeća i kasnije, grade se novi samostani u BiH. Svaki od njih, a i neke župe, vodili su i vode svoj ljetopis. Uz to, u arhivima samostana ima vrijedne rukopisne ostavštine, kao što je Ante Kneževića u Jajcu, Martina Nedića u Tolisi, Petra Bakule u Mostaru, Dobroslava Božića na Plehanu, Ljube Hrgića u Gučoj Gori, Mira Džaje u Livnu i drugo.

Treba reći da je pokretanjem Jukićeva *Bosanskog prijatelja*, i kasnije brojnih listova u BiH, opalo kod franjevaca zanimanje za pisanje ljetopisa, jer su svoje rukopise lako mogli tiskati. U zadnje vrijeme, uprava Provincije potiče na pisanje ljetopisa i to se uglavnom čini, ali je šteta što su mnogi nešto stariji ljetopisi u vrijeme drugog svjetskog rata nestali, bilo da su izgorjeli skupa s objektima, bilo da su hotimice uništavani.

---

35 Mikićeva *Arkiva* čuva se u AFS Kralj. Sutjesci, Pok. 5–6, 8–9.

36 Usp. M. KARAMATIĆ, „Iskre kulturnog pregalaštva, 'Adnotationes variae' Grge Lozića”, *Povijesno-teološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine*, Sarajevo 1979, 177–181.

3. IZVORI FRANJEVAČKIH LJETOPIISA

Vidjeli smo da se pod ljetopisom podrazumijeva povjesničko djelo u kojemu je građa poredana vremenskim slijedom. Ta djela obično počinju godinom značajnom za povijest naroda ili države. Premda ljetopise susrećemo i u najstarije doba, u Bibliji, pravo vrijeme pisanja ljetopisa jest srednji vijek. Tada su nastajali ljetopisi država, naroda, gradova, plemena, careva, velikih obitelji, redovničkih zajednica i slično. Franjevački red ljetopisima Jordana iz Yana i Tome od Ecclestonea počinje tu vrstu književnog stvaralaštva da bi ona u ljetopisima 16. i 17. stoljeća doživjela svoj vrhunac.

Franjevci Bosne Srebrene, preko literature ili u vrijeme školovanja u inozemstvu, bili su upoznati sa zbivanjima u Franjevačkom redu i u susjednim franjevačkim provincijama. U njihovim ljetopisima, susreću se ili se naslućuju podaci iz djela povjesničkog sadržaja, kao što su djela Sebastijana Munstera, Franje Gonsage, Marka Lisabonskog, Mavra Orbinija, Franje Glavinića, Lovre Minijatija, Luke Waddinga, Franje Harolda, Franje Sudića Varadinca, Filipa Lastrića Očevca, Emerika Pavića, Luke Vladimirovića i drugih djela njihovih suvremenika.

Uz spomenute autore tiskanih djela, bosanski ljetopisci su se osobno obraćali franjevcima u susjednim pokrajinama i molili ih da im pošalju tražene podatke. Tako Lastrić u svom *Commentariolum*³⁷ spominje da mu je Jeronim Schmutij iz šibenskog arhiva poslao neku građu. U trećem izdanju *Epitomea*, doslovce piše: „Vinko Blaho, odlučni kroničar dične provincije sv. Spasitelja u Ugarskoj, pismeno mi je poslao neke bilješke koje se tiču vikara Bosne kao vikarije,”³⁸ Tu se radilo o podacima uz đendeškog ljetopisa pod naslovom *Cronica seu origo fratrum minorum de observantia Bosne et Hungarie*, koji počinje 1313, a završava Lutherovom smrću 1546. godine. Anonimni ljetopisac bio je član Provincije Presvetog Spasitelja, koja je ranije bila u sastavu Bosanske vikarije, u predtursko vrijeme imala je tridesetak samostana po Slavoniji i Hrvatskoj. Kod ograđivanja starijeg razdoblja, povijest svoje provincije, đendeški se ljetopisac služio već spomenutim djelom Blaža Zalke i tako sačuvao neke vrijedne podatke³⁹.

Kao što je poznato, ljetopisci preuzimaju podatak jedni od drugih. Oni iz 18. stoljeća prepisuju iz Fojničke kronike, Šipračića i drugih rukopisnih ostavština, a oni u 19. stoljeću rade slično. Nikola Lašvanin piše: „Ovo što slidi (1682), najdoh u rukopisu o. p. fra Stipana Margitića iz Jajca, jurve difinitora od Provincije i koji je bio mlogo godišta gvardijanom u Fojnici, u manstiru Duha Svetoga, u vrime tvrdih godina i žestokijeh rata.”⁴⁰ Još ilustrativniji je tekst Mate Mikića:

„Evo ti, dragi štioče, u 17 listova sva povjesnica o. p. fra Nikole iz Lašve, prepisana po meni fra Mati Mikiću iz Kostrča. Mučno bijaše svaka proučiti jerbo je

37 F. LASTRIĆ, *Commentariolum*, 72.

38 F. LASTRIĆ, *Pregled starina*, 37

39 E. FERMENTŽIN, „Chronicon opservantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici”, *Starine*, XXII/1890, 1–67.

40 N. LAŠVANIN, *Ljetopis*, 161.

već pismo izdalo, a i protokolić derat, od kog sam ja isti njeke listine u našoj biblioteci u Sutiskoj pria našao, neg' sam se rečenoga protokolića dočepo. A ja sam ga našo u knjižarnici o. m. p. fra Stipe Marianovića, bivšega državnika, i to godine 1854, taman šest godinah posli gori rečenoga smrti, jerbo je svu njegovu knjižarnicu i sobu prisvojio sebi o. m. p. fra Ivo Kljaić, također bivši državnik. I kad je ovi otišao na Vareš za paroka, ja sam se rečenoga protokolića dočepo i, eto, pripiso, da ne pogine. Tako svidočim, koji sam ovo i izpiso, ja fra Mato Mikić.

Gori rečenoga protokolića ja sam belni sahranitelj i čuvaoc, ja ću ga i u sigurno mjesto, ako Bog dadne, postaviti, a svakoj vlasti i starinaru za viditi dopustiti, jerbo je vrlo liepim bosanskim rukopisom (samo je sitno) izpisan."⁴¹

4. VRIJEDNOST I OSOBITOST FRANJEVAČKIH LJETOPIISA

Onaj tko je pročitao ili barem prelistavao franjevačke ljetopisce može dobiti neku predodžbu o tome koliko, u tim ponekad suhoparnim podacima, ima različite i zgusnute građe. Neće ga zavarati ni uvodi u ljetopise — koji su zanimljivi i programatski — jer su oni samo prvotne želje i namjere ljetopisaca, a godine i sve ono što je svakodnevn život donosio usmjeravali su ih svojim pravcima. Odatle često kompozicija i stilska neujednačenost.

Ljetopisci su bili svjesni da će franjevci čitati njihove rukopise, kao što su i oni čitali rukopise svojih predhodnika. Znali su da među njima ima jednako i bolje informiranih pojedinaca, te je za pisanje ljetopisa bila potrebna hrabrost, trud, a najviše svojevrzni entuzijizam. To se bolje vidi kad se čitaju i uspoređuju tekstovi ljetopisaca i njihovih nastavljača. Među njima nema usporedbe ni po pristupu ni po kvaliteti.

Pisci ljetopisa imaju slične namjere: da buduće naraštaje informiraju o svome radu i da ih pouče u sličnim prilikama. Nakon opisa tijeka parnice s grkoistočnim patrijarhom, Bono Benić je zapisao:

„Iznio sam ovdje ovu povijest nadugo i naširoko ni radi čega drugoga nego da naši nasljednici imaju jasniju sliku o nama nego mi o svojim predšasnicima. Njom se mogu lako voditi, ako bi i oni (Bože zakloni!) doživjeli sličan slučaj. Ovome oni mogu lako dodati nove vještine i svoje oštroumlje. Zdravo!”⁴²

Lastrić je to jezgrovitije rekao poslovicom: „Predviđena koplja, slabije tuku!”⁴³

Franjevački ljetopisci spominju i veličaju Bosansko kraljevstvo, žale za njegovim uništenjem, a žive u nadi da će ono ipak jednom biti obnovljeno. To sjećanje na dane slobode u samostalnosti živom riječju i putem ljetopisa prenašano je s koljena na koljeno. Budući da se, zbog trošnosti građevina, vlage i čestih požara, u franjevačkim

---

41 AFS Kr. Sutjeska, M. MIKIĆ, *Arkiva*, III, 432.

42 B. BENIĆ, *Ljetopis*, 191.

43 A. ZIRDUM, *N. dj.*, 123.

samostanima Bosne i Hercegovine nije sačuvao nijedan izvorni dokument iz vremena bosanske srednjovjekovne države, ljetopisci to nadoknađuju, često nekritički, a nekad i svjesno, prepisivanjem falsifikata u vidu srednjovjekovnih povelja ili darovnica vide-nijim plemićkim obiteljima. I te dokumente žele sačuvati, barem u vidu literature, „jer te stvari iščezavaju u pepelu zaborava“⁴⁴.

Prave vrijednosti ljetopisa su onde gdje su opisani vrijeme i događaji kojima su oni svjedoci ili su ih čuli od očevidaca. To su ponekad tužne priče ili uzbudljivi pothvati, važni za užu ili širu zajednicu, susreti ili pohodi. Ali svaki ljetopisac ima svoj kut gledanja i svoje područje zanimanja. Jedan voli čudne i tajnovite priče slične primjerima iz homiletske literature kojom se služi, drugi bilježi prirodne pojave i raznovrsne podatke, treći opet uza sve to donosi svoje interpretacije važnijih zbivanja. Zato su ljetopisci samo djelomično viđenje života, rada, okoline, društva i mentaliteta. U njima se naslućuju posebnosti, kvalitete i slabosti tadašnjeg društva, dobre i loše strane života i djelatnosti franjevacu i drugo. U nekim dijelovima ljetopisa zamaraju nas prepisani ili prerađeni dokumenti, ali kratko poslije njih naiđemo na svježe, žive neposredne i u jednom dahu napisane tekstove. Govor je obično trijezan i odmjeren, ali se kod nekih može naići na odsjeke pisane emotivno, posebice kad govore o vladajućim strukturama, svojim prijateljima ili protivnicima.

Svaki ljetopis očituje ličnost ljetopisaca: izobrazbu, ambicije, motive. Kad pišu hrvatskim jezikom i pismom, to je obično govorni jezik kraja u kome su rođeni ili gdje su dugo radili. Odatle mnogo provincijalizma, turcizma i talijanizama, koje su upotrebljavali u svakodnevnom životu i susretu s ljudima.

Na koncu se može reći: Ni ranije franjevački ljetopisi Bosne i Hercegovine nisu bili nepoznati, ali se dobiva dojam da su bili malo korišteni. Ponovno objavljivanje najvrednijih ljetopisa, transliteriranih i u prijevodu, otkiva njihovo novo lice i približava ih širokom krugu čitatelja i istraživača. Ta posebna, izvorna i zanimljiva građa – u usporedbi s dokumentima iz drugih područja i sredina – dat će, vjerujem, jasniju i kompletniju sliku političkih, socijalnih, društvenih, kulturnih i etnoloških zbivanja u Bosni i Hercegovini, posebice u 18. i 19. stoljeću.

---

44 F. LASTRIĆ, *Pregled starine*, 51.

Zusammenfassung

DIE CHRONIKEN DER FRANZISKANER IN BOSNIEN UND HERZEGOWINA

Seit 17. Jahrhundert wurde in Bosnien und Herzegowina eine besondere Art der Literatur gepflegt – sogenannte Chronikern. Grösstenteils sind es Werke von Bedeutung für die Geschichte. Geschrieben sind diese Werke in kroatischer, lateinischer oder italienischer Sprache und wurden für die Franziskaner bestimmt. Aus diesem Grund voraussetzt die Lektüre dieser Schriftstücke viele Vorkenntnisse und von modernen Lesern können sie schwierig verstanden werden.

Im Zusammenhang mit der Problematik dieser Chroniken wurde auch die Tätigkeit der Franziskaner innerhalb mittelalterliches bosnischen Staates in Erwägung gezogen; es war die Rede über das Zurechtfinden wie auch über die Ungeschicklichkeit der Franziskaner in der Zeit als die türksichen Truppen nach Bosnien vordrangen; ebenso wurden alle bedeutenderen katholischen Unternehmungen in den von den Türken besetzten Gebieten und Ländern erwähnt. Die Tätigkeit der Franziskaner wurde durch alle grösseren politischen Ereignisse auf dem Balkan bedingt.

Es wurden fünfzehn ältere dieser Chroniken innerhalb eines Zeitraums von zwei hundert Jahre auserwählt und bearbeitet. Zunächst wurde für jede Chronik der Wunsch sowie die Anregung ihres Verfassers dargelegt; nachdem wurde der Inhalt der Chronik nacherzählt. Es wurden einige wichtigeren Texte vorgebracht. Die Chroniken aus der neueren Zeit wurden nicht beachtet, weil sie von keiner grossen Bedeutung für die Geschichte oder Kultur sind.

Wenn es um die ältere Geschichte ging, stützten sich die älteren Chronisten aufeinander. Einige von ihnen haben die Archive der Kloster studiert oder haben die Freunde in Nachbarländern um die Quellen gebeten. Die alteren Dokumente schrieben sie einfach ab, um sie so der Vergessenheit zu entreissen.

Der eigentliche Wert der franziskanischen Chroniken ist jedoch dort zu sehen wo die Chronisten über ihre eigene Zeit berichten bzw. die Geschehnisse beschreiben in denen entweder sie selber teilgenommen haben oder die Berichte der Augenzeugen darüber hatten. Jeder Chronist hat seinen eigenen Standpunkt sowie sein eigenes Intressengebiet. Deshalb darf man in ihren Chroniken keine abgerundete und vollständige Auffassung des Lebens, der Arbeit, der Umwelt, der Gesellschaft und der Mentalität suchen. Eigentümlichkeiten sowie Licht – und Schattenseiten der damaligen Gesellschaft lassen sich aus den Chroniken nur vermuten. Die Chroniken offenbaren die Persönlichkeit, Ausbildung sowie Ambitionen eines jeweiligen Chronisten. Die Chronisten die in kroatischer Sprache schreiben und sich der kroatischen Schrift bedienen gebrauchen gewöhnlich die Umgangssprache der Gegend in der sie entweder geboren wurden oder lange gelebt haben.

Bis vor kurzer Zeit wurden die franziskanischen Chroniken nur den wenigen Fachleuten zugänglich. Nun aber sind die bekanntesten dieser Chroniken – transkribiert und übersetzt – veröffentlicht worden. Das hat der Verleger „Veselin Masleša“, Sarajevo, in seiner Reihe „Kulturno nasljeđe“ gemacht. Dadurch wurden diese Chroniken neu entdeckt und einem weiten Leserkreis zugänglich gemacht. So werden – neben allen anderen Quellen – auch diese Chroniken zu einem vollständigeren und besseren

Verständnis politischer, sozialer, gesellschaftlicher, kultureller und ethnologischer Geschehnisse in Bosnien und Herzegowina, besonders im 18. und 19. Jahrhundert, verhelfen.